

KÁRPÁTALJA TÖRTÉNETE
ÖRÖKSÉG ÉS KIHÍVÁSOK

Monográfia

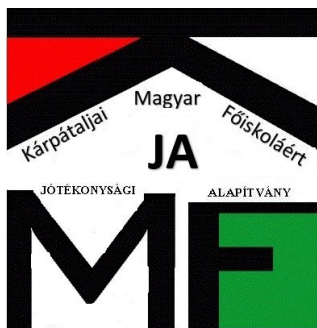
**Nemzeti
Együttműködési
Alap**

MINISZTERELNÖKSÉG

BETHLEN GÁBOR
Alapkezelő Zrt.

KÁRPÁTALJA TÖRTÉNETE ÖRÖKSÉG ÉS KIHÍVÁSOK

Monográfia

II. RF KMF – „RIK-U” Kft.
Beregszász–Ungvár
2021

ETO 94(477.87)(082)

K 22

A kiadvány a mai Kárpátalja területének történetét mutatja be az őskortól a jelenkorig; összefoglaló jellegű munka, ahol a szerzők által fontosnak tartott témakörök lettek megjelenítve. Ajánljuk mindazoknak, akik betekintést kívánnak nyerni a mai értelemben vett Kárpátalja sokoldalú múltjába és jelenkori történetébe.

*Kiadásra javasolta a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Tudományos Tanácsa (2021.09.30., 9. számú jegyzőkönyv).*

Készült a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Történelem- és Társadalomtudományi Tanszéke, Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi
Kutatóközpontja, valamint Kiadói Részlege közreműködésével.

Szerkesztőbizottság:

A szerkesztőbizottság elnöke: *dr. Brenzovics László*

Főszerkesztő: *dr. Csatáry György*

Felelős szerkesztők: *Dobos Sándor, Orbán Melinda*

Szerkesztőbizottsági tagok: *dr. Braun László, dr. Szakál Imre,*

Szamborovszkyné dr. Nagy Ibolya

Lektorálta:

prof. dr. habil. Balla Tibor (Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest) – 6. fejezet;

Bayerné dr. Sipos Mónika (Pécsi Tudományegyetem, Pécs) – 15. fejezet;

dr. Czigány István (Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest) – 4. fejezet;

dr. Ferenc Viktória (Nemzetpolitikai Kutatóintézet, Budapest) – 16. fejezet;

dr. habil. Forisik Péter (Debreceni Egyetem, Debrecen) – 2. fejezet;

Hidász Ferenc OFM (Ordo Fratrum Minorum) – 10–13. fejezet;

Marosi István (gör.kat. lelkész, Ortutay Elemér Görögkatolikus Központ, Beregszász) – 10–13. fejezet;

prof. dr. Mándrik Iván (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász) – 5. fejezet;

Milován Sándor (a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség tiszteletbeli elnöke, Nagyszőlős) – 14. fejezet;

dr. Molnár József (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász) – 1. fejezet;

dr. Novák Ádám (Debreceni Egyetem, Debrecen) – 3. fejezet;

dr. habil. Palasik Mária (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Budapest) – 11. fejezet;

prof. dr. habil. Püski Levente (Debreceni Egyetem, Debrecen) – 8–9. fejezet;

dr. Radvánszky Ferenc (ref. lelkész, Mezőkaszonyi Református Egyházközség) – 10–13. fejezet;

dr. habil. Simon Attila (Selye János Egyetem, Komárom; Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja) – 7. fejezet;

dr. Tóth Pál Péter, DSc (KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest) – 16. fejezet;

dr. habil. Valuch Tibor, DSc (Eszterházy Károly Egyetem, Eger) – 10., 12–13. fejezet.

Műszaki szerkesztés és tördelés: *Orbán Melinda*

Korrektúra: *Sin Edina, Hnatik-Riskó Márta*

Borítóterv: *Vezsdel László*

ETO-besorolás: *a II. RF KMF Apáczai Csere János Könyvtára*

A kiadásért felel: *Dobos Sándor* (a II. RF KMF Kiadói Részlegének vezetője)

A monográfia fejezeteinek tartalmáért kizárólag a szerzők felelnek.

**A kiadvány megjelenését a Nemzeti Együttműködési Alap,
Magyarország Miniszterelnöksége, a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. támogatta
a Nyírtéti Református Egyházközség Jövőjéért Egyesület és a Kárpátaljai
Magyar Főiskoláért Jótékonysági Alapítvány közreműködésével.**

Kiadó: a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola (cím: 90 202 Beregszász, Kossuth tér 6.;
e-mail: foiskola@kmf.uz.ua) és a „RIK-U” Kft. (cím: 88 000 Ungvár, Gagarin u. 36.; e-mail:
print@rik.com.ua)

Nyomdai munkálatok: „RIK-U” Kft.

ISBN 978-617-8046-21-7

© A szerzők, 2021

© A szerkesztőbizottság, 2021

© II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 2021

TARTALOM

ELŐSZÓ.....	11
1. FEJEZET. KÁRPÁTALJA KÖZIGAZGATÁS-TÖRTÉNETE, ETNO- DEMOGRÁFIAI VÁLTOZÁSAI ÉS KÖZSÉGNÉVRENDEZÉSEI	13
1.1. A közigazgatási térfelosztás változásai a mai Kárpátalja területén (<i>Molnár D. István</i>).....	13
1.2. Kárpátalja népessége (<i>Molnár D. István</i>)	32
1.3. Községnévváltozások és -rendezések a mai Kárpátalja területén (1898–2000) (<i>Dobos Sándor</i>).....	50
2. FEJEZET. A MAI KÁRPÁTALJA TERÜLETÉNEK ŐSTÖRTÉNETE (<i>Rácz Béla</i>).....	65
2.1. Paleolitikum (őskőkor).....	65
2.2. Mezolitikum (középső vagy átmeneti kőkorszak)	72
2.3. Neolitikum (újkökor, csiszoltkő-korszak).....	76
2.4. Rézkorszak (eneolitikum, kőrézkor)	79
2.5. Bronzkorszak.....	82
2.6. Vaskorszak.....	88
2.7. A római kor.....	92
2.8. A szláv korszak.....	97
3. FEJEZET. ÉSZAKKELET-MAGYARORSZÁG KÖZÉPKORA (A HONFOG- LALÁSTÓL 1526-IG) (<i>Kész Barnabás</i>)	103
3.1. A magyar honfoglalástól az államalapításig (895–1000)	103
3.1.1. Őstörténetünk titkai	103
3.1.2. A honfoglaló magyarok régészeti emlékei Kárpátalján	108
3.2. Vidékünk az Árpád-házi királyok korában (1000–1301)	115
3.2.1. Az Árpád-dinasztia	115
3.2.2. Vármegyék és ispánságok.....	120
3.3. A vegyes házi királyok kora (1301–1525).....	125
3.3.1. A Magyar Királyság fénykora.....	125
3.3.2. Középkori vármegyéink.....	131
3.3.3. Gazdaság, társadalom, műveltség.....	138
3.3.4. Középkori kőtemplomok	139
3.3.5. Szerzetesrendek	141
3.3.6. Középkori váraink	143
3.3.7. Vidékünk nemesi családjai a középkorban	153

4. FEJEZET. ÉSZAKKELET-MAGYARORSZÁG A KORA ÚJKORBAN (1526–1790).....	157
4.1. Vidékünk története a mohácsi vésztől a szatmári békéig (1526–1711) (<i>Csatáry György</i>)	157
4.1.1. A királyi Magyarország és Erdély határán.....	157
4.1.2. A reformáció terjedése vidékünkön, beregszászi zsinatok	159
4.1.3. Az öt máramarosi koronaváros	165
4.1.4. A Bocskai-felkelés	167
4.1.5. Bethlen Gábor fejedelem kora.....	170
4.1.6. A vármegyei főnemesség	172
4.1.7. Az ungvári katolikus gimnázium.....	185
4.1.8. Az ungvári unió 1646-ban	188
4.1.9. A Thököly-felkelés.....	190
4.1.10. A Rákóczi-szabadságharc	199
4.2. Északkelet-Magyarország története 1711–1790 között (<i>Molnár Ferenc</i>)	213
4.2.1. A munkács-szentmiklósi uradalom.....	217
4.2.2. Munkács és Nagyszőlős.....	224
4.2.3. A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye kiala- kulása a 18. században	228
4.2.4. Bacsinszky András a Munkácsi Egyházmegye élén.....	231
5. FEJEZET. ÉSZAKKELET-MAGYARORSZÁG TÖRTÉNETE 1790-TŐL 1914-IG....	237
5.1. A nemzeti ébredés kezdetétől a reformkor végéig (<i>Dancs György</i>).....	237
5.1.1. A jakobinus mozgalom és a napóleoni háborúk	237
5.1.2. A reformkori országgyűlések és a vármegyék.....	239
5.1.3. Néesség.....	247
5.1.4. Egészségügy és kolerajárvány	249
5.1.5. Gazdaság.....	254
5.1.6. Adók és kiadások	263
5.1.7. Regionális központok	265
5.1.8. Társadalmi szerveződések	271
5.2. Az 1848–49. évi események és a neoabszolutizmus (<i>Molnár Ferenc</i>)	273
5.2.1. A vármegyei élet és a forradalom	273
5.2.2. A nemzetiségi kérdés	277
5.2.3. A nemzetőrség és a honvédtoborzás megszervezése	279
5.2.4. Az 1848. őszi események.....	283

5.2.5. 1849 tavasza: a verhovinai események és a podhe- ringi ütközet	287
5.2.6. Végig a magyar szabadságharc szolgálatában	290
5.2.7. Megtorlás és neoabszolutizmus	295
5.2.8. Az Ungvári Kerület és az olmützi alkotmány kihirdetése	296
5.2.9. A politikai és nemzetiségi élet élénkülése az 1860-as évek elején.....	303
5.3. A dualizmus korának társadalmi és gazdasági viszonyai (<i>Braun László</i>)	310
5.3.1. A mezőgazdaság és az agrárnépesség helyzete.....	310
5.3.2. Kivándorlás az Északkeleti-Kárpátok vidékéről	315
5.3.3. Ruszin nemzetiségi mozgalom és politikai viszonyok	323
5.3.4. A zsidó közösség és gazdasági szerepvállalása	329
5.3.5. A német lakosság foglalkozása és társadalmi helyzete.....	332
5.3.6. A vasúti közlekedés kiépítése	334
5.3.7. Az ipar fejlődése	344
5.3.8. A városok fejlődése és polgárosodás.....	358
 6. FEJEZET. AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ ÉS VIDÉKÜNK (1914–1918) (<i>Suslik Ádám</i>)	 383
 7. FEJEZET. AZ ELSŐ CSEHSZLOVÁK KÖZTÁRSASÁG IDŐSZAKA (1918–1938) (<i>Szakál Imre</i>)	 399
7.1. Az államfordulat hónapjai.....	399
7.1.1. Ruszka Krajna.....	399
7.1.2. A csehszlovák katonai megszállás	408
7.2. Kárpátalja a Csehszlovák Köztársaság közigazgatásában	412
7.2.1. Az új ország	412
7.2.2. Kárpátalja csehszlovák közigazgatása	416
7.3. Magyar társadalmi és politikai élet a csehszlovák Kárpátalján.....	423
7.3.1. Az új közösség	423
7.3.2. Pártok és választások	430
7.4. Csehszlovák gazdaságpolitika Kárpátalján	435
7.4.1. Gazdasági helyzetkép és infrastrukturális fejlesztések.....	435
7.4.2. Földreform és telepítéspolitika	444
 8. FEJEZET. KÁRPÁTI UKRAJNA ÉS A TERÜLETI REVÍZIÓ (1938–1939) (<i>Szözlősi Nóra</i>)	 449
8.1. Az 1938-as eseményeket megelőző nemzetközi helyzet.....	449
8.2. Az 1938-as csehszlovák válság és a kisantant megroppanása.....	454

8.3. A müncheni tárgyalások és az első bécsi döntés	455
8.4. Az 1938. őszi események	459
8.5. Kárpáti Ukrajna kikiáltása, majd Magyarországhoz történő csatolása 1939 márciusában	463
9. FEJEZET. A MAGYAR KIRÁLYSÁGHOZ VISSZATÉRT KÁRPÁTALJA (1938–1944) (<i>Szőlősi Nóra</i>).....	
9.1. Előzmények.....	467
9.2. A katonai közigazgatás bevezetése.....	468
9.3. A polgári közigazgatásra történő áttérés.....	472
9.4. A visszatért területek országgyűlési képviselőtének alakulása.....	475
9.5. Igazoltatási eljárások és a tisztviselőkérdés	477
9.6. A visszatért területek gazdasági adottságai és lehetőségei	480
9.6.1. Turizmus	480
9.6.2. Erdőgazdálkodás.....	483
9.6.3. A vízerőművek.....	490
9.6.4. Mezőgazdaság, ipar és az ezen belüli szociális intézkedések.....	493
10. FEJEZET. A KÉSŐSZTÁLINIZMUS KORSZAKA (1944–1953).....	
10.1. A vidék szovjetizálása/szovjetesítése (<i>Molnár D. Erzsébet</i>)	501
10.2. A szovjet típusú gazdaságpolitika erőszakos térnyerése (<i>Molnár D. Erzsébet</i>)	513
10.3. A közoktatás szovjetesítése (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	521
10.4. Egyházpolitika szovjet módra (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	528
11. FEJEZET. A SZTÁLIN UTÁNI ÉVTIZED – 1953–1964 (A HÁROM „TRIUMVIRÁTUS” ÉS A HRUSCSOVI KILENC ÉV).....	
11.1. Politikai látszatenyhülés (<i>Váradi Natália</i>).....	543
11.2. A gazdaságfejlesztés – káderkérdés (<i>Váradi Natália</i>)	551
11.3. 1956 helyi vonatkozásai (<i>Váradi Natália</i>).....	565
11.4. A közoktatás alakulása az enyhülés éveiben (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	574
11.5. A hitélet alakulása a hruscsovi egyházüldözés idején (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	580
12. FEJEZET. A BREZSNYEVI DOLCE VITA KÉT ÉVTIZEDE (1964–1982).....	
12.1. „Édes élet” szovjet módra: gazdaság és birodalmi eszme (<i>Császár István</i>)	593

12.2. A helyi magyar szellemi mozgástér újraértelmezése és annak következményei (<i>Császár István</i>).....	600
12.3. A közoktatás brezsnyevi központosításának időszaka (1964–1982) (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	613
12.4. Egyházpolitika és hitélet a <i>dolce vita</i> idejében (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	619
13. FEJEZET. A BOMLÁS ÉVTIZEDE (1982–1991).....	631
13.1. Pártfőtítkárok váltásának sodrában: élelmiszerprogram és alkoholtilalom (1982–1985) (<i>Molnár D. Erzsébet</i>)	631
13.2. A gorbacsovi peresztrojka fonákságaitól a széthullásig (<i>Császár István</i>)	635
13.3. Az ideológiai harc fokozása a közoktatásban (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	644
13.4. Az ateista propagandától az egyházzal történő együttműködésig (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	650
14. FEJEZET. KÁRPÁTALJA POLITIKATÖRTÉNETE A FÜGGETLEN UKRAJNÁBAN (1991–2015) (<i>Darcsi Karolina</i>)	661
14.1. Kárpátalja Ukrajna függetlenségének időszakában – a magyar érdekképviselet megjelenése, az elvesztett autonómia ügye	661
14.2. Ukrajnai választások és a kárpátaljai magyarság	665
14.2.1. Parlamenti választások – 1990–1998	667
14.2.2. Parlamenti választások – 2002–2014	668
14.2.3. Helyhatósági választások Ukrajnában	680
15. FEJEZET. HELYZETKÉP A KÁRPÁTALJAI MAGYAR NYELVŰ OKTATÁSRÓL (1989–2019) (<i>Orosz Ildikó</i>).....	693
15.1. Az oktatást meghatározó jogalkotási folyamat alakulása Ukrajnában.....	694
15.2. Az anyanemzet politikájának hatása a kárpátaljai magyar oktatásra.....	706
15.3. A magyar nyelvű oktatási intézményhálózat	717
15.4. A magyar tannyelvű oktatási intézmények/osztályok minőségének kérdésköre	723
15.5. A magyar nyelvű szakképzés és felsőoktatás alakulása a vizsgált időszakban.....	735

16. FEJEZET. KÁRPÁTALJA TÁRSADALMI VISZONYAI A FÜGGETLEN UKRAJNÁBAN (1991–2018) (<i>Hires-László Kornélia</i>)	743
16.1. Korszakok a gazdasági jellemzők és változások alapján.....	744
16.1.1. Ukrajna intézményi átalakulása (1991–1998).....	744
16.1.2. A nemzetközi hitelek és befektetők (1999–2007).....	748
16.1.3. A nagy gazdasági világválság (2008–2009).....	749
16.1.4. A mindenkori Nyugat és Kelet dilemmája (2010–2013)	751
16.1.5. A „Majdan” utáni időszak (2014–2015; 2016–2018)	752
16.2. Magyar kisebbségi lét a független Ukrajnában	756
16.2.1. A függetlenség alapjai (az alkotmány) – 1991–2000	756
16.2.2. Státusz törvény / narancsos forradalom – 2000–2007	756
16.2.3. Az első „ukrán láz” – 2008–2009	759
16.2.4. Kisebbségbarát időszak – 2010–2012.....	760
16.2.5. A második „ukrán láz”(?) – 2013–2019.....	761
16.3. Migrációs folyamatok korszakonként a kárpátaljai magyarság életében	761
16.4. Mindennapok a kárpátaljai magyarság életében az 1991-es rendszerváltás után	765
A KÖTET SZERZŐI	781

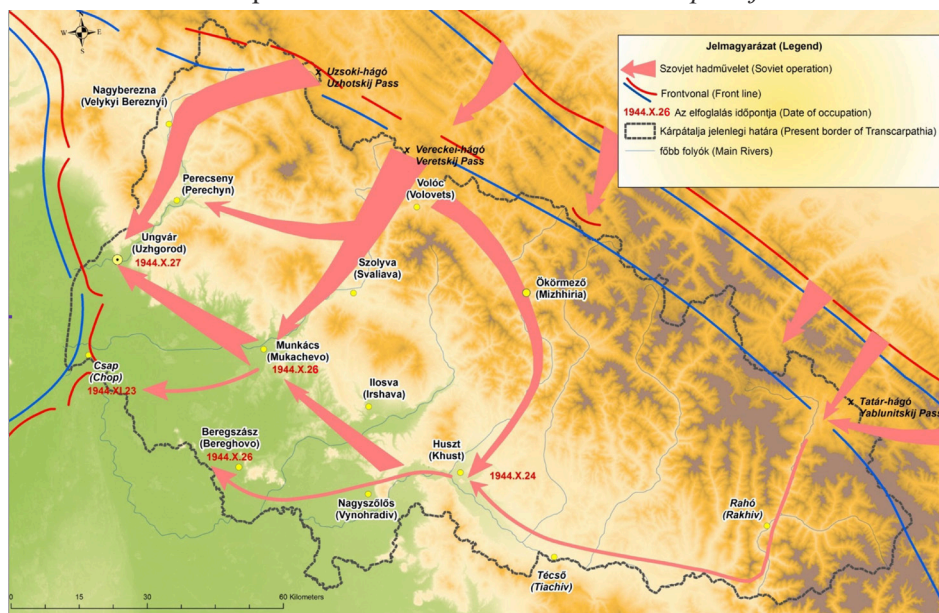
10. FEJEZET A késősztalinizmus korszaka (1944–1953)

10.1. A vidék szovjetizálása/szovjetesítése

1944 őszén új fejezet kezdődött Kárpátalja történetében. Ekkor már bizonyosan tudni lehetett, hogy Magyarország elveszíti a világháborút, és nem tarthatja majd meg az 1938–41 közötti revíziók során visszaszerzett területeket, így Kárpátalját sem.

A térségbe 1944 októberében vonult be a 4. Ukrán Front, és a hónap végére gyakorlatilag megtörtént a vidék teljes megszállása Csap kivételével, amit a legtovább, november végéig tudtak tartani a magyar honvédség alakulatai, és 1944. november végén került véglegesen szovjet kézre.

1. térkép A 4. Ukrán Front hadműveletei Kárpátalján

Szerkesztette: Molnár D. Erzsébet és Molnár D. István.

1944. október 26-án Beregszász és Munkács, 27-én Ungvár katonai birtokbavételére került sor. Szemléletesen írta le a hatalomváltás pillanatait egy Beregszász közeli kis településen, Beregújfaluban a község református lelkésze, Györke István: „Okt.18-án hívta fel a közigazgatási hatóság a lakosságot menekülésre, de mindenki a helyén maradt. Okt.24-én

vonult be hozzánk a visszavonuló magyar hadsereg egy része, itt töltötte a 25-ét, s 26-án hajnalban megkezdte a továbbvonulást. E két napon kisebb méretű ágyúharc és aknaharc tüzeiben állott a község, de olyan irányból érte az ágyúzás, hogy csak átzúgott felettünk, kárt azonban nem csinált. A helyzet gyors változását még a halotti anyakönyvünk is őrizni fogja, mert 26-án d.e. 9 órakor temettem el Darcsi Andrásné s miközben ágyúszó hangja mellett kísértük a temetőbe a visszavonuló magyar katonaság utóvédje állott az utcán sorfalat, d.u. 4 órakor pedig a Csete Bálint kis leányának temetésekor már a vörös hadsereg katonái báméskodtak, nézelődtek a temetkezési menet körül. Közben déli 12 és 1 óra között vonult ugyanis be minden harc nélkül a vörös hadsereg községünkbe.”¹

A helyi lakosság számára ekkor még nem volt egyértelmű, hogy mi következik ezután, hová tartozik majd Kárpátalja. Érvénytelenítve az első bécsi döntést és az 1939-es Magyarországhoz történő visszacsatolást, a terület birtoklásának joga visszazáll-e Csehszlovákiára? Vagy a „felszabadítás” jelszava alatt bejövő szovjetek itt maradnak, és a Szovjetunióhoz csatolják a régiót? A kezdeti bizonytalansághoz hozzájárult az a tény is, hogy 1944. október 27-én, a szovjet alakulatokat követve, megjelent Huszton František Němec, az emigráns csehszlovák kormány gazdasági és újjáépítési minisztere abból a célból, hogy megszervezze a közigazgatást Kárpátalján,² és beszédet intézett a helybéliekhez, melyben felszólította őket, hogy a Vörös Hadsereget felszabadítóként fogadják és kifejezte abbéli reményét, hogy a terület lakossága újra egyesülhet a cseh és a szlovák néppel.³ Mindennek a háttérében azok a csehszlovák–szovjet kormányközi tárgyalások álltak, amelyeket még 1943 decemberében tartottak Moszkvában, amikor is Beneš jogot formált arra, hogy a csehszlovák hadsereg „foglalja el a Köztársaság München előtti területét”, amelybe értelemszerűen Kárpátalja is beletartozott.⁴ A szovjet vezetés ekkor még nem mondott ellent a csehszlovák igényeknek. Ezután, 1944. május 8-án – amikor a Vörös Hadsereg megközelítette a Kárpátok vonalát – Beneš és a szovjet kormány küldöttei megállapodtak, hogy Kárpátalja területét két részre osztják: egyrészt háborús zónára, ahol a szovjetek gyakorolják a teljhatalmat, másrészt az úgynevezett „felszabadított területekre” a hábo-

¹ Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára (TREKL), 4300/32 – 1944.

² Brenzovics László: Kárpátontúli Ukrajna, 1944. október – 1945. június. In: Kárpátalja. Szerk. Baranyi Béla. Pécs–Budapest 2009. 93.

³ Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (KTÁL), F. P-14, op. 1, od. zb. 6, ark. 1.

⁴ Vehes Mikola et al.: Kárpátalja évszámokban 1867–2010. Ungvár 2011. 108.

rús zóna mögött, ahol egy cseh küldöttség szervezi meg a polgári igazgatást a londoni emigráns csehszlovák kormány utasítása szerint.⁵ Így történetelt meg tehát, hogy 1944. október 27-én megkezdte működését Huszton a csehszlovák kormányküldöttség. Szakértői vélemények szerint már az az intézkedés is preventív szovjetizálásnak tekinthető, hogy a csehszlovák kormánybiztosságot csak a régió elmaradottabb, délnyugati hegyvidéki területére engedték be, és Kárpátalja többi részét – Ungvár, Munkács, Beregszász körzetét – a szovjet hadsereg hatáskörébe helyezték.⁶

Az erőviszonyok tehát korántsem voltak egyenlők, és a kétszínű politizálást folytató szovjet vezetésnek valójában a legcsekélyebb mértékben sem állt szándékában átengedni Csehszlovákia számára azt a területet, amelyet Moszkvából nézve „Kárpátontúli” területnek neveztek. A bekebelezést viszont úgy szándékoztak feltüntetni, mintha az a helyi népakarat beteljesedése lenne, és mindent a nép kérésének megfelelően tennének. Ennek a színjátéknak a megrendezésében és Kárpátalja szovjetizálásának további menetében fontos szerepet játszott a Szovjetunióban kiképzett és Kárpátaljára irányított ügynökök csoportja. A csoport vezetője volt Ivan Turjanica, a kéményseprőből helyi kommunista pártvezérré avanszált NKVD-ügynök, aki a két világháború között lett tagja a Csehszlovák Kommunista Pártnak, és a Němec-féle csehszlovák kormányküldöttség tagjaként érkezett meg Kárpátaljára egy találó megfogalmazás szerint „táskájában a szovjet hatalom megszervezésének kész forgatókönyvével”.⁷

A megrendezendő színjáték azt a tényt volt hivatott palástolni, hogy a megszállás az első pillanattól kezdve a területen közvetlen szovjet uralmat jelentett. Igaz ugyan, hogy a magyar közigazgatási rendszer felszámolásával a városok és falvak irányítását az úgynevezett helyi népbizottságokra bízták, valójában a döntéseket nem ezek a helyi szintű bizottságok, hanem az őket is irányító parancsnokságok és pártvezetők, vagyis a szovjetek hozták.⁸

A folyamatban, melynek során Kárpátontúli Ukrajnát egyesítették a Szovjetunióval, fontos lépcsőfok volt a kommunisták által 1944. november 19-ére Munkácson összehívott első kárpátaljai pártkonferencia is.⁹

⁵ *Medgyesi László*: Szovjet területi terjeszkedés Kelet-Európában, 1945 Ruténia (Kárpát-Ukrajna) esetében. Budapest é. n. 45.

⁶ *Ofcinskij Román*: Preventív szovjetizálás. In: Kárpátalja 1919–2009 történelem, politika, kultúra. Szerk. Fedinec Csilla – Vehes Mikola. Budapest 2010. 233.

⁷ *Botlik József – Dupka György*: Ez hát a hon... Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918–1991. Budapest–Szeged 1991. 58.

⁸ *Stark Tamás*: Magyar foglyok a Szovjetunióban. Budapest 2006. 52.

⁹ *Móricz Kálmán*: Kárpátalja sorsfordulói. Budapest 2001. 127.

Nem véletlen a helyszín, mivel Munkács Turjanica szülővárosa volt, ahol megválvá csapatától nagy erővel látott hozzá a szovjet mintájú helyi hatalom megszervezéséhez. A konferencián megalakították Kárpátontúli Ukrajna Kommunista Pártját, kikiáltották Kárpátontúli Ukrajna függetlenségét, amely határozatot fogadott el „Kárpátontúli Ukrajna újraegyesítéséről Szovjet-Ukrajnával”, valamint a népbizottságok kongresszusának összehívásáról. Egy hét múlva, 1944. november 26-án szintén Munkácson ülésezett Kárpátontúli Ukrajna népbizottságainak első kongresszusa. Máig nem tudjuk biztosan, a kongresszus küldötteit milyen módon választották meg, hiszen választások nem voltak. Azokról a településekről, amelyek magyarok vagy németek által lakottak voltak, a küldöttek azért sem jelenhettek meg, mert a férfilakosság nagy része hadifogságban vagy a lágerekben volt. Így született meg az „alulról jövő népakarat” megtestesítőjeként a kiáltvány Kárpátontúli Ukrajna Népi Bizottságainak Első Kongresszusán Kárpátontúli Ukrajnának Szovjet-Ukrajnával való „újraegyesítéséről”.¹⁰

1. kép A népbizottságok első kongresszusa Munkácson

Forrás: a Beregvidéki Múzeum gyűjteményéből.

¹⁰ KTÁL, F. P-14, op. 1, od. zb. 1.; Zakarpatszka Ukrajina 7. sz. 1944. november 27., 2.

A kongresszus elhatározta továbbá, hogy Kárpátontúli Ukrajna ki lép Csehszlovákia kötelékéből, és kéri a területnek az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársasághoz való csatolását, illetve, hogy megválasztják a Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsát mint a Kárpátontúli Ukrajna területén a „nép akaratából” működő egyetlen központi hatalmat. Ebben az átmeneti időszakban tehát – 1944 novembere és 1946 januárja között – elméletileg a hatalmat a Néptanács gyakorolta, de a gyakorlatban minden Moszkvából volt irányítva. A régió hivatalos nyelve az ukrán mellett az orosz volt, ami szintén előrevetítette a Szovjetunió általi bekebelezést.¹¹ A Néptanács első elnöke Ivan Turjanica lett. Szovjet adatok szerint 1945. január 1-ig több mint 250 ezer kárpátaljai lakos írta alá „önkéntesen” az „újraegyesülést” kérő munkácsi manifesztumot.¹² Ezt a szovjet propaganda Nyugat felé szabályos népszavazásként tüntette fel.¹³ A manifesztum kibocsájtásának idejére a kárpátaljai magyar és német nemzetiségű férfiak java részét már málenkij robotra hurcolták, és számos magyarlakta településen az aláírásgyűjtési akciót az aktivisták úgy tüntették fel, mintha az elhurcolt férfiak hazaengedése ügyében írt kérvényt kellene aláírni.¹⁴

A kongresszus után azonnal megkezdődött Kárpátalja szovjet típusú átalakítása: felszólították a lakosságot a népi bizottságokba történő községi szintű választások megtartására, a népi milíciák létrehozására.¹⁵ A területen lévő csehszlovák küldöttség helyzete egyre problematikusabbá vált, és a gondokat tetézte, hogy Némec nem tudott megbízható csatornán keresztül kapcsolatba lépni Londenral, mivel a kommunikációs eszközök szovjet katonai ellenőrzés alatt álltak. Az elszigeteltségből úgy próbált meg kitörni, hogy a küldöttség egy tagja titkos kapcsolatot létesített Londenral, ahol november 28-án kapták meg az első jelentést: *„A csehszlovák kormányhatalmat itt nem lehet gyakorolni... A szemünk előtt lopják el a csehszlovák tulajdont. A Vörös Hadsereg még a telefonzsinórt is elviszi; úgy látszik, hogy senki nem mer szembeszállni velük. Az NKVD itt van és működik. Az emberek látják, és nem tudják tisztelni a csehszlovák küldöttséget. (...) Az Ukrán Front Parancsnokság politikai szolgálatának tisztjei vezetik a Kommunista*

¹¹ *Csernicskó István*: Államok, nyelvek, államnyelvek. Nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1867–2010). Budapest 2013. 193.

¹² *Botlik József*: Egestas Subcarpathica. Adalékok az Északkeleti-Felvidék és Kárpátalja XIX–XX. századi történetéhez. Budapest 2000. 284.

¹³ *Brenzovics L.*: Kárpátontúli Ukrajna i. m. 93.

¹⁴ *Botlik József*: Gát. (Száz Magyar Falu Könyvesháza) Budapest 2001. 181.

¹⁵ KTÁL, F. P–14, op. 1, od. zb. 3, ark. 1.

Párt propagandáját. A Küldöttség sorsa a ti kezetekben van. Ha nem jártok közben Moszkvánál, mi nem lehetünk ura a helyzetnek.”¹⁶

1944. december 5-én Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa rendeletben fogalmazta meg Kárpátontúli Ukrajna kiválását a Csehszlovák Köztársaságból, a csehszlovák kormánnyal való mindennemű kapcsolat megszakítását, továbbá a terület azonnali elhagyására szólította fel a Huszton székelő csehszlovák kormány kárpátaljai képviselőit, élükön František Němeccel.¹⁷ Sztálin levélben fordult a csehszlovák elnökhöz, amelyben kifejtette, hogy nincs módjában szembeszállni a kárpátaljai lakosság népi-nemzeti akaratával.¹⁸ 1945. június 29-én Moszkvában a szovjet és a csehszlovák kormány megkötötte a Kárpátalja Szovjet-Ukrajnának történő végleges átadásáról szóló szerződést. Ezzel teljesült a Szovjetuniónak a Kárpát-medencébe való bejutásra irányuló stratégiai terve, és a hatalmas birodalom Magyarország szomszédjává vált.¹⁹ 1946. január 22-én az Ukrán SZSZK Legfelsőbb Tanácsa rendeletet adott ki, mely alapján Kárpátalját a saját közigazgatási egységébe integrálta Kárpátontúli terület néven.²⁰

2. térkép Kárpátalja a Szovjetunió kötelékében

Szerkesztette: Molnár D. Erzsébet és Molnár D. István.

¹⁶ Josef, Korbel: The Communist Subversion of Czechoslovakia, 1938–1948. Princeton, New Jersey 1959. 102–103. Közli: Medgyesy L.: Szovjet területi terjeszkedés Kelet-Európában i. m. 52–53.

¹⁷ KTÁL, F. P–14, op. 1, od. zb. 13.; F. P–14, op. 1, od. zb. 1 „a”, ark. 6.

¹⁸ Brenzovics L.: Kárpátontúli Ukrajna i. m. 95.

¹⁹ Romsics Ignác: Az 1947-es párizsi békeszerződés. Budapest 2006. 89.

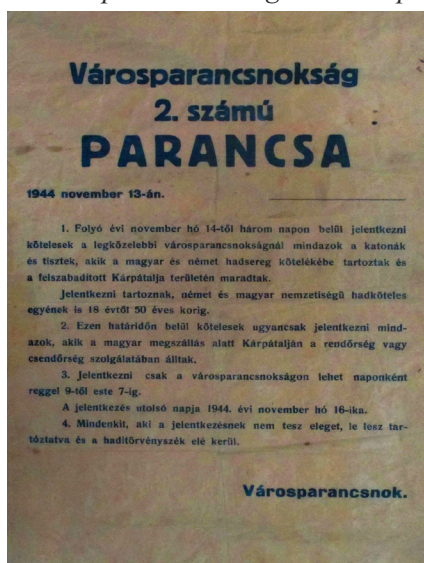
²⁰ KTÁL, F. P–195, op. 23, od. zb. 1.

1944 őszén a hatalmi játszmákból a helyi lakosság még mit sem sejtett. Azt viszont érzékelték, hogy a bejövő szovjet katonák korántsem felszabadítóként viselkednek: számos esetben követtek el egyéni atrocitásokat, fosztottak ki éléskamrákat, sajátítottak ki lakóházakat, nőket bántalmaztak.

Az egyéni tragédiákon túl a legnagyobb közösségi traumát jelentő szovjet intézkedés a kárpátaljai magyarság számára 1944 novemberében vette kezdetét. 1944. november 12-én ülésezett a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa, ahol meghozták az akkor még szigorúan titkos 0036. számú határozatot, amelyben elrendelték a területen élő 18–50 éves korú német és magyar nemzetiségű hadköteles személyek összeírását, majd ezt követően külön osztagokban, listák szerint, konvoj alatt hadifogoly-gyűjtőhelyre történő irányítását.²¹ Másnap, november 13-án Kárpátalja-szerte falragaszok jelentek meg a Városparancsnokság 2. számú parancsa címmel, amely minden nagyobb településen hirdette a 18–50 év közötti magyar és német nemzetiségű férfilakosság jelentkezési kötelezettségét. A parancs tartalmazta továbbá azt is, hogy abban az esetben, ha valaki nem teljesíti a parancsot, akkor haditörvényszék elé kerül. A jelentkezés utolsó napjaként a hatóságok november 16-át jelölték meg.

2. kép A Városparancsnokság 2. számú parancsa

Forrás: a Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont forrásgyűjteményéből.

²¹ Dupka György – Korszun Alekszej: A „malenykij robot” dokumentumokban. Ungvár–Budapest 1997. 71–73.

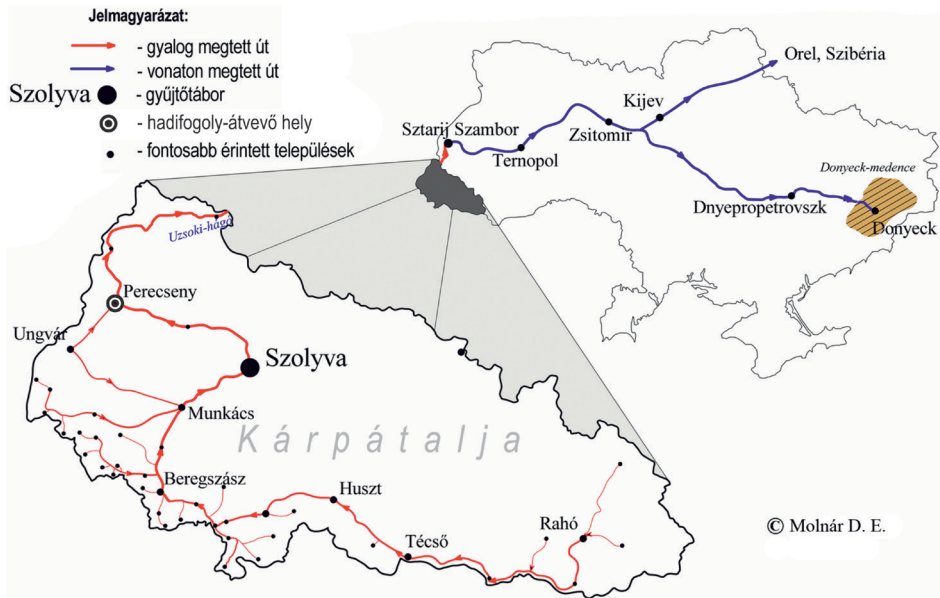
A falragaszokon kívül a községekben dobszó által is hirdették a felszólítást, amelyet naponta többször is kidoboltak. Ezután megkezdődött az emberek tömeges összegyűjtése, amelynek különböző módszereit alkalmazták a szovjet hatóságok helyi képviselői. Egyes településeken igazolás átvételének indokával gyűjtötték össze az embereket, mely igazolás feljogosította őket a szabad közlekedésre a Vörös Hadsereg által „felszabadított” területen. A november 16-ig magukat regisztráltató személyek, abban a hitben, hogy csak egyszerű nyilvántartásba vételről van szó, november 18-án csak azért mentek el újra a jelentkezési helyükre, hogy visszavegyék igazolványukat. Azonban ekkor már fegyveres örök várták őket, nem mehettek haza, nem hagyhatták el a helyi gyűjtőpontokat.²² Más községekben – s a legtöbb helyen – a mindössze három napig tartó jóvátételi, helyreállító munka volt magyarázat, a „kis munka”. Aki ruszinnak, ukránnak vagy szlováknak vallotta magát – mivel a nemzetiséget önbevallás útján állapították meg –, vagy a Miatyánkot el tudta mondani ruszinul vagy szlovákul, az kapott igazolást, és hazamehetett. Miután a legközelebbi városparancsnokságon a környező településekről összegyűjtötték az embereket, szigorú, fegyveres katonai kísérettel gyalog indították őket útnak a szolyvai gyűjtőtáborba, melyet a szovjet hatóságok építettek ki a magyar honvédség korábbi kaszárnyájából, és annak a lágerrendszernek lett a része, melynek központja Sztarij Szamborban működött. Az első gyalogos menetoszlopokat 1944. november 18-án indították el. A gyűjtőlágerben az embertelen körülmények, az éhezés, a járvány és a hideg következtében a deportáltak között aratott a halál. A szolyvai megpróbáltatásokat túlélőket kiehéztetve, átfagyva, emberi méltóságukban megaláztatva továbbhajtották az Uzsoki-hágón keresztül Sztarij vagy Novij Szamborba, ahol bevagonírozva őket megkezdődött az elszállításuk a Szovjetunió különböző lágereibe, ahonnan nagy részük soha nem tért vissza.

Nem a 0036. számú parancs alapján levezényelt deportálási hullám volt az egyetlen Kárpátalján. Az elhurcolások második szakasza a régió németiségét sújtotta. Ennek előzménye volt a Szovjetunió Államvédelmi Bizottságának 7161. számú parancsa, amely a Kelet- és Közép-Európában élő németiség egészét érintette, és amely elrendelte a Vörös Hadsereg által „felszabadított” európai területek német etnikumú lakosainak nyilvántartásba vételét azzal a szándékkal, hogy – a Szovjetunió világháború utá-

²² *Bognár Zsolt*: A kárpátaljai magyar és német polgári lakosság tömeges elhurcolása a Szovjetunióba. *Orpheus Noster* IV. (2012) 2. sz. 50.

ni munkaerő-szükségletére hivatkozva – munkatáborokba vigyék a német nemzetiségű, munkaképes lakosokat.²³

3. térkép Az elhurcolások útvonala

Szerkesztette: Molnár D. Erzsébet és Molnár D. István.

1944. december 16-án a németiség összegyűjtése tervezetének kidolgozásával megbízott Berija benyújtotta Sztálinnak a Románia, Bulgária, Jugoszlávia, Csehszlovákia és Magyarország területén élő 17–45 év közötti német nemzetiségű férfiak és 18–30 év közötti német nemzetiségű nők internálásának ütemtervét. Másnap, december 17-én a rendelet Csehszlovákiára vonatkozó kivonatát megkapta a kárpátaljai területet is megszálló 4. Ukrán Front parancsnoka, Petrov tábornok, akit utasítottak, hogy rendelkezzen a németek mozgósításáról.²⁴ Figyelemre méltó a határozatnak az a pontja, amely engedélyezte, hogy a németek összesen 200 kg meleg ruhát, fehérneműt, ágyneműt, edényt és 15 napra elegendő élelmiszert vigyenek magukkal. E rendelkezés valószínűsíthető oka a novemberi elhurcolások

²³ Iratok a magyar–szovjet kapcsolatok történetéhez. 1944. október – 1948. június. Szerk. Vida István. Budapest 2005. 65–67.

²⁴ Dupka György: A mi Golgotánk. A kollektív bűnösség alkalmazása a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben. (A 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa határozatainak végrehajtása NKVD-jelentések tükrében 1944–1946). Ungvár–Budapest 2012. 83.

folyamán tapasztalt magas halálozási arány volt. Mivel a németek elsősorban munkaerőt jelentettek a szovjeteknek, így érdekükben állt valamelyest javítani az internálás feltételeit. Többségüket a Donyec-medencei szénbányákba szállították, ahol bányászati munkákra fogták őket.²⁵ 1944. december 20-án az NKVD vezetése megküldte az útmutatót a 4. Ukrán Front hadseregparancsnokainak a helyi német lakosság internálásának megszervezésével kapcsolatban. Tájékoztatták az internálás helyi lebonyolításával megbízott személyeket, hogy össze kell gyűjteni és szovjetunióbeli munkára kell irányítani a német nemzetiségű, munkaképes 17–45 év közötti férfiakat és a 18–30 év közötti nőket. A menetrendet illetően a december 23–26. közötti időszak volt kijelölve a regisztrálásukra, majd a felszólítás időpontjától számítva öt napot adtak számukra a felkészülésre.²⁶

Mindennek fényében 1944. december 21-én a 4. Ukrán Front katonai tanácsa meghozta a 00520. számú határozatát a felszabadított Csehszlovákia területén tartózkodó 17–45 év közötti munkaképes német férfiak és 18–30 év közötti munkaképes német nők mobilizálásáról és internálásáról. A 4. Ukrán Front katonai tanácsának rendelkezésére a Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa 1944. december 22-én körlevelet adott ki a körzeti és helyi népbizottságok számára a német nemzetiségű lakosság mozgósításáról. A körlevél is figyelmeztetett, hogy aki nem jelentkezik, azt letartóztatják, és haditörvényszék elé állítják. Az újonnan felszólítottaknak december 22–25. között kellett jelentkezniük.²⁷ A regisztrálás után a behívottakat hazaengedték azzal az utasítással, hogy 29-én ismét jelentkezzenek útra készen. A fiatalabbakat azzal fenyegették, hogy ha nem jelennek meg, akkor a szüleiket viszik el helyettük. Az elhurcolt németek a Donyec-medence területén lévő lágerekbe kerültek, ahol a férfiakat és nőket egyaránt szénkitermelésre és egyéb bányászati munkára fogták.

Az elhurcoltak itthon maradt hozzátartozói mindent megtettek annak érdekében, hogy családtagjaik hazakerüljenek: közbenjártak a helyi hatóságoknál, kérvényeket írtak a Néptanácsához²⁸, sőt, néhány településről az emberek kétségbeesésükben Budapestről és a magyar kormányzervek-

²⁵ *Oficinszkij Román*: Etnikai tisztogatások. In: Kárpátalja 1919–2009 történelem, politika, kultúra. Szerk. Fedinec Csilla – Vehes Mikola. Budapest 2010. 246.

²⁶ *Bank Barbara* et al.: „Itt volt a végállomás”. Halálos áldozatokkal járó német- és magyarellenes tevékenységek a Kárpát-medencében 1944–1949. Pécs 2015. 19.

²⁷ KTÁL, F. P–14, op. 1, od. zb. 52.

²⁸ KTÁL, F. P–14, op. 1, od. zb. 204–210.

től kértek segítséget és közbenjárást.²⁹ A különböző településekről érkező kérvények általános jellegzetessége, hogy hangsúlyozzák az elhurcoltak ártatlanságát, és hazaengedésük szükségességét a munkaerőhiánnyal indokolják, aminek okán nem tudják elvégezni a falvakban a munkálatokat, teljesíteni a különböző kötelezettségeket, melyeket kiszabtak rájuk.³⁰ Mindennek következtében 1945 júliusában a helyi kommunista vezetés – Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa – körlevelet adott ki arra vonatkozóan, hogy minden településen írják össze a hadifogoly- és munkatáborokban tartózkodó személyek névsorát.³¹ 1945 nyarán ez a lista elkészült, és közel 30 ezer nevet tartalmaz.³² A deportáltak születési évét vizsgálva elmondható, hogy a Kárpát-medence egész területén zajló elhurcolásokhoz hasonlóan a szovjet fegyveres szervek Kárpátalja esetében sem tartották be a parancsban szereplő alsó és felső korhatárt, nagy számban vittek el a 18. életévüket be nem töltött fiatalokúakat és 50 éven felüli személyeket is. A rendelkezésre álló adatok arra engednek következtetni, hogy a legidősebb elhurcolt 1868-ban született, ami azt jelenti, 1944-ben 76 éves volt.³³

A málenkij robot során elhurcolt személyek az úgynevezett GUPVI-lágerekbe (Glavnoje Upravlyenyije Vojennoplennih i Internyirovannih), vagyis a Hadifogoly- és Internáltügyi Főparancsnokság irányítása alá tartozó táborokba kerültek, amelyek ugyanúgy az NKVD felügyelete és ellenőrzése alá tartoztak, mint a GULAG-lágerek. Fontos különbség a két lágerrendszer között, hogy a GUPVI-lágereket a hadifoglyok és internáltak számára hozták létre, a foglyokat egyszerre, nagy létszámban hurcolták oda, a szovjet hatóságok csak a létszámot tartották szem előtt, vagy azt, hogy ily módon izoláljanak egy adott nemzetiséget, mint tették ezt a kárpátaljai magyarság esetében. Ezzel szemben a GULAG-lágerekbe került személyek esetében nagyon is fontos volt a fogoly személyi kiléte, akiket az ellenük kreált koncepciós perek lebonyolítása révén ítélték el, és politikai fogolyként kerültek kényszermunkatáborba.³⁴

²⁹ Stark Tamás: „Budapest felé fordultak védelemért...” In: Kárpátalja 1919–2009 történelem, politika, kultúra. Szerk. Fedinec Csilla – Vehes Mikola. Budapest 2010. 249.

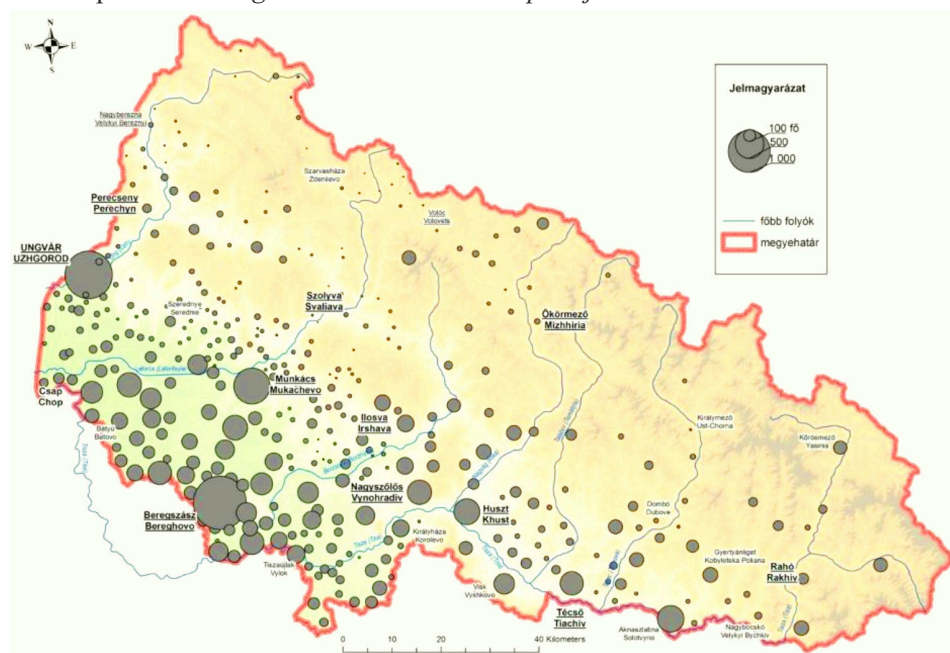
³⁰ Csatóry György: Az 1944-es elhurcolás a Területi Állami Levéltár anyagainak tükrében. Évgyűriük '90. Irodalmi, művészeti és társadalompolitikai kiadvány. Ungvár 1991. 80.

³¹ KTÁL, F. P–14, op. 1, od. zb. 204–210.

³² KTÁL, F. P–14, op. 1, od. zb. 215–232.

³³ KTÁL, F. P–14, op. 1, od. zb. 216.

³⁴ Bognár Zalán: Malenkij robot. In: Malenkij robot. „Egyetlen bűnünk a származásunk volt...” Szerk. Bognár Zalán. Pécs 2009. 56.

4. térkép *A sztálini lágerekben raboskodó kárpátaljai elhurcoltak területi eloszlása*

Szerkesztette: Molnár D. Erzsébet és Molnár D. István. Forrás: KTÁL, F. P–14, op. 1, od. zb. 215–232.

Kárpátaljáról nagy számban, ezres nagyságrendben kerültek foglyok a GULAG lágervilágába is. A szovjet hatalomátvételt követően ugyanis a térségben kezdetét vette az értelmiség, a volt tisztségviselők, hivatalnokok, a történelmi egyházak képviselőinek, a vagyonukból kiforgatott, kuláknak mint osztályellenségnek kikiáltott magyar gazdáknak koholt vádak alapján történő perbe fogása. A vád ellenük az esetek többségében a következő volt: hazaárulás, kémkedés, szovjetellenes összeesküvés, lázadás és politikai banditizmus, társadalmilag veszélyes elem stb. Ezek alapján, hosszas vallatások vagy kínzások után ítélték el őket sokéves, kényszer-munkatáborban letöltendő szabadságvesztésre vagy, ahogy az a magyar országgyűlés kárpátaljai képviselőivel is történt, golyó általi halálra.³⁵ A GULAG lágereibe hurcolt politikai foglyok nagy része papok, lelkészek voltak, akik eltávolítása révén még inkább megtörték, kiszolgáltatottá tették a vallásukhoz ragaszkodó helyi közösséget. Néhány év leforgása alatt végbement a kárpátaljai magyar és ruszin közösség „lefejezése”.

³⁵ Botlik J.: *Egestas Subcarpathica* i. m. 286–287.

A KÖTET SZERZŐI

Braun László, PhD (Szürte, 1971) – Az Ungvári Állami Egyetem történelem szakán végzett 1998-ban mint történész, történelemtanár. Általános, illetve középiskolai tanárként dolgozott, majd öt éven keresztül a Kárpátaljai Területi Állami Adminisztráció Oktatási és Tudományos Főosztályán végezte munkáját. A Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájának az elvégzése után 2018-ban szerzett doktori (PhD) fokozatot. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc KMF Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének docense. Kutatási területe Északkelet-Magyarország története a 19–20. század fordulóján.

Csatáry György, PhD (Kaszony, 1963) – Az Ungvári Állami Egyetem történelem szakán végzett. Az ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola Középkori és kora újkori egyetemes történelem doktori programjának elvégzése után 2006-ban szerzett doktori (PhD) fokozatot a történelemtudományok (kora újkori magyar történelem) szakterületen. 2008-tól a történelemtudományok kandidátusa. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc KMF Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének vezetője. Levéltártant, történelmi szaktudományokat és honismeretet oktat. A Kárpátaljai Magyar Akadémiai Tanács tagja. Kutatási területe: a II. Rákóczi Ferenc vezette 1703–1711. évi szabadságharc, Északkelet-Magyarország és Kárpátalja története.

Császár István (Jánosi, 1985) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem szakán szerzett 2008-ben MA szintű oklevelet. A Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola Nemzetközi Kapcsolatok Története doktori programjában végezte PhD-tanulmányait, 2011-ben szerezte meg az abszolutóriumot. 2010 óta dolgozik a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékén, jelenleg oktatói beosztásban. Kutatási területe: a második világháború utáni kárpátaljai magyar társadalomtörténet, civil társadalmi mozgalmak kialakulása Kárpátalján.

Dancs György (Balazsér, 1986) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem és földrajz szakán 2007-ben BA-oklevelet, történelem szakán 2008-ben Specialist oklevelet szerzett. A Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájában abszolvált 2012-ben. A Sárospataki Református Teológiai Akadémia lelképásztori munkatárs

szakán végzett 2017-ben. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének tanára. Kutatási területe: a kolerajárvány az 1831–1832-es években; báró Perényi Zsigmond élete; a reformkori Magyarország az 1820–1840-es években.

Darcsi Karolina (Dercen, 1980) – A Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola (ma II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola) földrajz–történelem szakán 2002-ben Specialist oklevelet, 2006-ban a Budapesti Corvinus Egyetem Századvég Politikai Iskola közpolitikai szakirányán MA-oklevelet szerzett, illetve a Pécsi Tudományegyetem Politikatudományok Doktori Iskolájában abszolvált 2006-ban. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének tanára, az intézményen belül működő Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont kutatója. Kutatási területe: a kárpátaljai magyarság érdekérvényesítési lehetőségei a független Ukrajnában; közigazgatás, önkormányzatok, kisebbségi jogérvényesítés.

Dobos Sándor (Beregszász, 1986) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola angol nyelv és irodalom szakán 2009-ben BA-oklevelet, történelem szakán 2010-ben BA-, majd 2011-ben Specialist oklevelet szerzett, az Ungvári Nemzeti Egyetemen 2010-ben fejezte be a mesterképzést angol nyelvből és irodalomból, illetve a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájában abszolvált 2014-ben. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének tanára, az intézményen belül működő Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont kutatója, valamint a Kiadói Részleg vezetője. Kutatási területe: helytörténet, helység-, utca- és térnevek, 20. századi községnevezendések a mai Kárpátalja területén.

Hires-László Kornélia, PhD (Beregszász, 1982) – 2003-ban az egykori Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskolán szerzett tanítói diplomát, majd ezt követően 2009-ben a Debreceni Egyetemen szociológia szakán végzett magiszteri fokozattal. 2017-ben a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán magyar nyelv és irodalom szakon szerzett specialist fokozatú oklevelet. 2021-ben sikeresen megvédte doktori értekezését a Budapesti Corvinus Egyetem Szociológia és Kommunikációs Doktori Iskolájában. 2001 óta kutatóként dolgozik a Rákóczi-főiskola jelenleg Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpontként ismert intézetében, és 2005 óta

a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola oktatója. Kutatási területei: nyelvi tájkép és etnicitás Kárpátalján, a kárpátaljai magyarság identitása, az ifjúság aktuális problémái, valamint a kárpátaljai magyarság aktuális társadalmi folyamatai.

Kész Barnabás, PhD (Salánk, 1966) – Az Ungvári Állami Egyetem történelem szakán végzett 1990-ben mint történész, történelemtanár. Egy évig régészként dolgozott az egyetemen, majd több mint két évtizedig általános és középiskolai tanár volt Salánkon. 2012-től a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének tanára, jelenleg docensi beosztásban. A Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájának elvégzését követően, 2019-ben szerzett doktori (PhD) fokozatot a bölcsészettudományok területén, néprajz- és kulturális antropológiai tudományokban. Kutatási területe: a kárpátaljai magyarság tárgyi néprajza. Ezenkívül foglalkozik helytörténettel, könyvillusztrálással és katonai hagyományőrzéssel is, számos tudományos-ismeretterjesztő kiadvány szerzője.

Molnár D. Erzsébet, PhD (Beregszász, 1979) – A Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola (ma II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola) angol–történelem szakán szerzett tanári oklevelet 2002-ben. Tanulmányait a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájában folytatta, ahol 2015-ben védte meg doktori értekezését *Kárpátaljai magyarok a Szovjetunió hadifogoly- és kényszermunkatáborai* (1944–1953) címmel. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpontjának vezetője, a Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék docense. Kutatási területe: Kárpátalja szovjetizálása, a kárpátaljai magyar férfilekosság elhurcolása, a donbászi munkaszolgálat.

Molnár D. István, PhD (Nagydobrony, 1979) – A Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola (ma II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola) angol–földrajz szakpárján szerzett tanári oklevelet 2002-ben. 2003–2006 között a Debreceni Egyetem Természettudományi Karának Földtudományok Doktori Iskoláját végezte el. Doktori (PhD) fokozatát 2013-ban szerezte. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Földtudományi és Turizmus Tanszékének tanára és az intézményen belül működő Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont kutatója. Kutatási területe: Kárpátalja népessége, közigazgatása.

Molnár Ferenc, PhD (Zápszony, 1986) – Az Ungvári Nemzeti Egyetemen 2009-ben magiszteri szintű oklevelet szerzett angol nyelv és irodalomból, majd 2010-ben elvégezte a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem szakát. Ezt követően az Eötvös Loránd Tudományegyetem Új- és Jelenkori Magyar Történelem Doktori Program miniszteri ösztöndíjas hallgatója. 2019-ben szerzett doktori (PhD) fokozatot történelemtudományok (19. századi magyar történelem) szakterületen. Jelenleg a II. RF KMF Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének docense, tanszékvezető-helyettese. Kutatási területe: a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye 19. századi története, valamint a dualizmus korának (1867–1918) felekezeti és nemzetiségi viszonyai.

Orosz Ildikó, PhD (Nagydobrony, 1960) – Az Ungvári Állami Egyetemen szerzett MSc szintű oklevelet matematika szakon 1983-ban. 1981-től a Nagydobronyi Középiskola matematikatanára, 1990-től 1995-ig az iskola igazgatója. 2001-ben a Debreceni Egyetem Humán Tudományok Doktori Iskolájában szerzett doktori (PhD) fokozatot nevelésszociológia szakirányban. 2013-ban a Volodimir Hnatyuk Ternopili Nemzeti Pedagógiai Egyetemen pedagógiai tudományok kandidátusa (CSc) fokozatot szerzett általános pedagógia és a pedagógiatörténet szakterületen. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola (II. RF KMF) és a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség elnöke, a II. RF KMF Pedagógia és Pszichológia Tanszékének docense. Kutatási területe a kisebbségi oktatás, az anyanyelvi/anyanyelvű oktatás helyzete Kárpátalján a rendszerváltástól napjainkig.

Rácz Béla, PhD (Tiszaújlak, 1981) – A Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola (ma II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola) történelem és földrajz szakán szerzett Specialist oklevelet 2003-ban. Az ELTE Földtudományi Doktori Iskola Földtan-Geofizika Programjának elvégzése után 2014-ben szerzett doktori (PhD) fokozatot földtan szakterületen, archeometriai szakiránnyal. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola oktatási rektorhelyettese, továbbá a Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék docense. Kutatási területe: archeometria, azon belül petroarcheológia: pattintott kőeszköznyersanyagok vizsgálata, források, elterjedési területek, az emberi közösségek kulturális kapcsolatai az őskorban.

Suslik Ádám, PhD (Beregszász, 1986) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem és földrajz szakán 2008-ban BA-oklevelet,

majd 2009-ben Specialist diplomát szerzett. 2017-ben Budapesten a Károli Gáspár Református Egyetem Történelemtudományi Doktori Iskola (Katonai- és politikai konfliktusok 1867–1945 között) programján belül doktori (PhD) fokozatot szerzett. Jelenleg a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának levéltárosa az 1945 előtti Kormányservek Főosztályán. Kutatási területe: az első világháború és az azt követő rövid átmeneti időszak. A témakörön belül publikációi többsége egy adott régió (Északkelet-Magyarország), különös tekintettel Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyék gazdaság-, társadalom-, egyház-, valamint hadtörténete tárgykörében jelentek meg. A klasszikus hadtörténetírás mellett olyan témákat is érint, amelyek a hadművelleti területeken vagy a hátszágban történt katonai visszaéléseket vizsgálják.

Szakál Imre, PhD (Bene, 1986) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán szerzett történelem és földrajz szakos tanári oklevelet 2008-ban. 2009-től a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájának PhD-hallgatója, értekezését 2015-ben védte meg. 2013-tól alma matere Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének tanársegéde, 2015-től docense. Kutatási érdeklődése Kárpátalja két világháború közötti történetére, a kisebbségtörténetre, Ukrajna történetére és az emlékeztörténetre terjed ki.

Szamborovszkyné Nagy Ibolya, PhD (Sárosoroszi, 1970) – Az Ungvári Állami Egyetem történelem szakán végzett 1992-ben mint történész, történelemtanár. Egy évtizedig általános és középiskolai tanárként dolgozott, majd az ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola Kelet-Európa XIX–XX. századi története oktatási programjának elvégzése után 2011-ben szerzett doktori (PhD) fokozatot a történelemtudományok (kelet-európai történelem) szakterületen. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc KMF Apáczai Csere János Könyvtárának igazgatója, ill. az intézmény Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének docense. Kutatási területe: a Szovjetunió társadalomtörténete 1945–1991 között (azon belül oktatáspolitikai és az iskolai történelemtanítás története), valamint a kérdés kárpátaljai vonatkozásai, az iskolai történelemtankönyvek tartalmi és didaktikai kérdései, ezenkívül a szovjet egyházpolitika és a kárpátaljai reformátusok története a fent jelzett időszakban.

Szólósi Nóra, PhD (Macsola, 1986) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem, valamint angol nyelv és irodalom szakán 2008-

ban szerzett BA-diplomát. Ezt követően az Ungvári Nemzeti Egyetem angol szakán kapott magiszteri képesítést 2009-ben. Ugyanezen év őszén nyert felvételt az ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola Új- és Jelenkori Magyar Történeti Tanszék doktori programjára, ahol 2012-ben abszolvált. 2018-ban szerzett doktori (PhD) fokozatot. Kutatási területe: a revízió és Kárpátalja 1938–1944 között, továbbá Kárpátalja társadalma és gazdasága 1939–1944-ben a visszacsatolt Felvidékkel való összehasonlításban.

Váradi Natália, PhD (Beregszász, 1980) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem, angol nyelv, világirodalom szakán szerzett Specialist oklevelet 2003-ban. Doktori (PhD) fokozatát a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájában szerezte 2008-ban, 2012-ben a Nyíregyházi Főiskola közgazdász, gazdálkodási és menedzsment szakán szerzett BA-diplomát, majd 2013-ban történelemtudományokból kandidátusi fokozatot az Ukrán Tudományos Akadémia Történelmi Intézetében. 2020-ban a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészet- és Társadalomtudományi Karán magyar mint idegen nyelv szakirányú pedagógus-továbbképzési szakon MA-diplomát szerzett. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének docense, a II. RF KMF Felnőttképzési Központjának vezetője, az ECL Nyelvvizsgaközpont vezetője, a „GENIUS” Jótékonyági Alapítvány igazgatója. Kutatási területe: Kárpátalja a Hruscsov-érában, kiemelten az 1956-os forradalom kárpátaljai vonatkozásai.

К 22 **Історія Закарпаття. Спадщина та виклики.** Наукове видання (колективна монографія) Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II/ Редакційна колегія: Василь Брензович (голова редакційної колегії), Юрій Чотарі (головний редактор), Мелінда Орбан, Олександр Добош (відповідальні редактори), Ібоя Самборовскі-Нодь, Імре Сакал та Ласло Браун (члени редакційної колегії). Автори: Адальберт Рац, Адам Шушлік, Борнобаш Кейс, Єлизавета Молнар Д., Ібоя Самборовскі-Нодь, Ільдико Орос, Імре Сакал, Іштван Часар, Кароліна Дорчі, Корнелія Гіреш-Ласлов, Ласло Браун, Наталія Вароді, Нора Севлеші, Олександр Добош, Стефан Молнар Д., Федір Молнар, Юрій Данч та Юрій Чотарі. Берегове–Ужгород: ЗУІ ім. Ф.Ракоці II – ТОВ «РІК-У», 2021. – 788 с. (угорською мовою)

ISBN 978-617-8046-21-7

У виданні представлено історію сучасного Закарпаття від найдавніших часів до сьогодення. Колективна монографія має узагальнюючий характер, автори висвітлили теми, які вважали найважливішими. Рекомендуємо усім, хто хоче більше дізнатися про багатогранне минуле й сучасне краю.

УДК 94(477.87)(082)

Наукове видання

ІСТОРІЯ ЗАКАРПАТТЯ СПАДЩИНА ТА ВИКЛИКИ

Колективна монографія

2021 р.

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Закарпатського угорського інституту
ім. Ф.Ракоці ІІ (протокол №9 від 30.09.2021)

Підготовлено кафедрою історії та суспільних дисциплін спільно з Науково-дослідним центром
ім. Тіводора Легоцькі і Видавничим відділом ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ

Редакційна колегія:

Голова редакційної колегії: *Василь Брензович, канд. іст. наук*

Головний редактор: *Юрій Чотарі, канд. іст. наук*

Відповідальні редактори: *Мелінда Орбан та Олександр Добош*

Члени редакційної колегії: *Івоя Самборовські-Нодь, канд. іст. наук,*

Імре Сакал, докт. філософії у галузі іст. наук та Ласло Браун, докт. філософії у галузі іст. наук

Рецензенти:

Адам Новак, докт. філософії у галузі іст. наук (Дебреценський університет, Дебрецен) – розділ 3

Аттіла Шімон, габ. докт. у галузі іст. наук (Університет імені Яноша Шее, Комарно; Науково-дослідний інститут національних меншин «Форум», Шаморін) – розділ 7

Вікторія Ференц, докт. філософії у галузі філол. наук (Науково-дослідний інститут національної політики, Будапешт) – розділ 16

Іван Мандрик, докт. іст. наук, проф. (ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ, Берегове) – розділ 5

Іштван Мароші (грек.-кат. священник, Греко-католицький центр ім. Елемира Ортутая, Берегове) – розділ 10-13

Іштван Цігань, канд. іст. наук (Інститут та Музей військової історії, Будапешт) – розділ 4

Йосип Молнар, канд. геогр. наук (ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ, Берегове) – розділ 1

Левенте Пюошкі, габ. докт. у галузі іст. наук, проф. (Дебреценський університет, Дебрецен) – розділ 8-9

Марія Палашик, габ. докт. у галузі іст. наук (Історичний архів державної безпеки Угорщини, Будапешт) – розділ 11

Моніка Баер-Шіпош, докт. філософії у галузі політ. наук (Пейчський університет, Пейч) – розділ 15

Пйітер Пал Товт, докт. соц. наук (Науково-дослідний інститут демографії, Центральне статистичне управління Угорщини, Будапешт) – розділ 16

Пйітер Форішек, габ. докт. у галузі іст. наук (Дебреценський університет, Дебрецен) – розділ 2

Тібор Балла, габ. докт. у галузі військ. наук, проф. (Національний університет державної служби, Будапешт) – розділ 6

Тібор Валух, габ. докт. у галузі іст. наук (Університет імені Кароля Естергазі, Егер) – розділ 10, 12-13

Ференц Гідас, OFM (Ordo Fratrum Minorum) – розділ 10-13

Ференц Радванські, докт. філософії у галузі теол. наук (реформатський священник, Релігійна громада реформатської церкви с.Косонь) – розділ 10-13

Шандор Мілован (почесний голова Товариства угорської культури Закарпаття, Виноградів) – розділ 14

Технічне редагування та верстка: *Мелінда Орбан*

Коректура: *Едіна Шін, Марта Гнатик-Рішко*

Дизайн обкладинки: *Ласло Веждел*

УДК: *Бібліотечно-інформаційний центр "Опаці Чері Янош" при ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ*

Відповідальний за випуск: *Олександр Добош* (начальник Видавничого відділу ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ)

За зміст колективної монографії відповідальність несуть автори

Видання здійснене за підтримки Фонду національної співпраці, Офісу прем'єр-міністра Угорщини, ЗАТ «Благодійний фонд ім. Габора Бетлена» та за сприяння Спілки «За майбутнє реформатської громади Ніртетгі» і Благодійного фонду За Закарпатський угорський інститут

Видавництво: Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці ІІ (адреса: пл. Кошута 6, м. Берегове, 90 202. Електронна пошта: foiskola@kmf.uz.ua) *Статут «Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ» (Затверджено протоколом загальних зборів Благодійного фонду За ЗУІ, протокол №1 від 09.12.2019р., прийнято Загальними зборами ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ, протокол №2 від 11.11.2019р., зареєстровано Центром надання адміністративних послуг Берегівської міської ради, 12.12.2019р.) та ТОВ «РІК-У»* (адреса: вул. Гагаріна 36, м. Ужгород, 88 000. Електронна пошта: print@rik.com.ua) *Свідцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції Серія ДК 5040 від 21 січня 2016 року*

Поліграфічні послуги: ТОВ «РІК-У»

Підписано до друку 25.10.2021. Шрифт «Times New Roman».

Папір офсетний, щільністю 80 г/м². Друк офсетний. Ум. друк. арк. 64,0.

Формат 70x100/16. Замовл. №2772. Тираж 1400.